

Наталія Гончарова

**ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ МАЙБУТНІМИ
ВЧИТЕЛЯМИ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**

У статті розкрито зміст поняття «педагогічна практика», розглянуто педагогічну практику як важливу ланку в системі підготовки майбутнього вчителя географії, запропоновано рекомендації щодо використання дидактичних матеріалів на уроках географії в основній школі під час проходження педагогічної практики.

Ключові слова: педагогічна практика, практика, урок географії, використання дидактичних матеріалів, вчитель географії.

В статье раскрыто содержание понятия «педагогическая практика», рассмотрено педагогическую практику как важное звено в системе подготовки будущего учителя географии, предложены рекомендации по использованию дидактических материалов на уроках географии в основной школе во время прохождения педагогической практики.

Ключевые слова: педагогическая практика, практика, урок географии, использование дидактических материалов, учитель географии.

The article discloses the concept of "teaching practice", considered the practice of teaching as an important link in the training of future teachers of geography, proposed recommendations for use of didactic materials for geography lessons in secondary school during the passage of pedagogical practice.

Keywords: pedagogical practice, practice, lesson of geography, using of didactic materials, teacher of geography.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день якісна освіта розглядається світовим співтовариством як інструмент соціальної і

культурної злагоди й економічного зростання. Жодна держава не задоволена системою своєї освіти – всі в пошуках новацій, які б давали відчутні результати.

Потреби інтеграції України до європейського та світового освітнього простору зумовлюють необхідність розв'язання ряду складних проблем щодо модернізації професійної підготовки вчителя і сфери педагогічної освіти в цілому. Процес європейської інтеграції дедалі помітніше впливає на всі сфери життя держави, не оминув він і вищої освіти. Відтак, Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог, щораз наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу [1; 6].

Зважаючи на вищезазначене, велика увага приділяється практичній підготовці майбутнього педагога. Найважливіше місце серед сукупності усіх форм і методів підготовки вчителя високої кваліфікації відведене ***педагогічній практиці***.

Свого часу відомий педагог і письменник Антон Семенович Макаренко наголошував на тому, що «вихователь має себе так вести, щоб кожний його рух виховував, і завжди має знати чого він хоче у даний момент і чого він не хоче. Якщо вихователь цього не знає, кого він може виховати ?»

Дійсно, кого він може не лише виховати, але й чому він може навчити?

Аналіз останніх досліджень і публікацій з окресленої проблеми дає змогу констатувати, що питання професійної підготовки майбутнього вчителя до проходження педагогічної практики перебували і продовжують перебувати у центрі уваги вчителів, викладачів, методистів і науковців.

Важливими для нашого дослідження є матеріали науково-методичних конференцій міжнародного рівня, що проходять на базі вищих навчальних закладів України у Вінниці, Кам'янець-Подільському, Києві, Львові, Переяслав-Хмельницькому, Умані та інших містах.

Вивчення зарубіжного досвіду з питань професійної підготовки вчителів у вищих навчальних закладах висвітлено в працях вітчизняних дослідників: Авшенюк Н.М., Кіщенко Ю.В., Леонтьєва О.Ю., Озерської О.Ю., Яцишин Н.П. Зокрема, відображенню проблеми перебудови географічної освіти в Україні й підготовки педагога присвячені роботи Герасимової Т.П., Корнєєва В.П., Максаковського В.П., Паламарчук Л.Б., Пістуна М.Д., Плахути В.Я., Преображенського В.С., Сіротенка А.Й., Топузова О.М.

Мета написання статті розкрити вагомість педагогічної практики як важливої ланки у системі підготовки бакалавра педагогічної освіти – учителя географії, визначити основні завдання і мету педагогічної практики, а також надати методичні рекомендації студентам щодо використання дидактичних матеріалів на уроках географії в курсі «Географія материків і океанів» (7 клас) під час проходження педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. С. У. Гончаренко в Педагогічному словнику зазначає: «Практика (від грец. *практика* – діяння, активність) – зумовлена специфікою соціального буття цілеспрямована, чуттєво-предметна діяльність людей, змістом якої є перетворення природи й суспільства, специфічно людська форма життєдіяльності, спосіб буття людини у світі» [4].

Найбільш узагальненим, а отже цінним для нашого дослідження, ми вважаємо тлумачення, яке подає Великий тлумачний словник української мови: «Практика. 1. У філософії – уся діяльність людей, спрямована на перетворення матеріального світу (на створення матеріальних і духовних благ, необхідних умов існування суспільства, втілення в життя ідей, планів, намірів). 2. Життя, дійсність як галузь застосування й перевірки достовірності певних настанов або висновків. 3. Здійснення, проведення чогось (звичайно як втілення в життя ідей, планів, намірів і т. ін. // Набутий досвід, сукупність навичок, конкретних знань у певній галузі діяльності. 4. Застосування і закріплення теоретичних знань учнів, студентів і т. ін. на

виробництві. 5. Діяльність або коло діяльності лікаря чи юриста...» [3, с. 918].

Педагогічна практика – це діяльність, що спрямована на вироблення професійно-педагогічних умінь, вивчення прийомів та методів викладання навчальних дисциплін, оволодіння навичками та вміннями самостійного проведення навчально-виховного процесу. Як правило, педагогічна практика проходить на базі загальноосвітнього навчального закладу (дитячий садок, школа, ліцей, коледж тощо).

Розробники «Програми та методичних порад з педагогічної практики студентам IV-V курсів історичного факультету» Кам'янець-Подільського державного університету наголошують на тому, що основними завданнями педагогічної практики є розвиток і вдосконалення молодими фахівцями, майбутніми вчителями, загальнопедагогічних умінь та навичок, набутих у період практики, формування професійно-педагогічних умінь вчителя та класного керівника, застосування на практиці теоретичних фахових знань [7].

Метою педагогічної практики з географії є розвиток у студентів уміння здійснювати діяльність з навчання географії в загальноосвітній школі на базі сформованої у них фахової компетенції та знань основ теорії методики навчання географії, педагогіки та психології, уміння поєднувати теоретичні знання з методики навчання географії з практичною діяльністю навчання учнів; виховання у студентів потреби систематично поновлювати свої знання і творчо використовувати їх на практиці [8].

Помилка багатьох педагогів-початківців, студентів-практикантів полягає в тому, що їх увага зосереджена безпосередньо на програмі, плані уроку, вони переповнені занепокоєнням про відсоток успішності. При цьому учень виступає лише як «об'єкт» педагогічного впливу. Виключення дитини з процесу пізнання в якості зацікавленого суб'єкта і призводить до того, що навчання перетворюється в повчання [2].

Досвідчений вчитель у своїй роботі намагається одержати максимальну віддачу на кожному уроці і від кожної хвилини спілкування з учнями. Цього

має прагнути досягти і майбутній фахівець з географії. Слід пам'ятати, що «найважливішим явищем у школі, найповчальнішим предметом, найживішим прикладом для учнів», за твердженням німецького педагога Фрідріха Адольфа Вільгельм Дистервега, «є сам учитель».

В період підготовки до проходження практики у школі студент повинен ознайомитись з навчальними програмами, підручниками, посібниками, методичною літературою з географії. Важливим є участь у засіданнях методичних об'єднань, вивчення передового педагогічного досвіду, відвідування уроків вчителів-методистів, Заслужених вчителів України, активна участь у конференціях, нарадах, семінарах за фахом.

До методичної літератури, якою бажано користуватись студентам під час проведення уроків, належать: посібники та підручники із загальної методики викладання географії, методики викладання географії окремих шкільних курсів та окремих тем; методики проведення практичних і самостійних робіт. Корисними будуть вітчизняні фахові науково-методичні журнали «Географія та основи економіки в школі», «Географія» та газети «Освіта України», «Географія. Краєзнавство. Туризм», регіональні педагогічні журнали та збірники. Досить змістовними і практичними є російські видання «География в школе», «География в школах XXI века». В них публікуються найновіші досягнення в методиці викладання географія, які спираються на педагогічний досвід кращих вчителів і науковців.

Наголосимо на тому, що єдиної моделі проведення всіх, без виключення, уроків немає і бути не може. Кожен студент, ознайомившись з різними формами і методами навчання, а також принципами, має не бездумно відтворювати методичну інформацію, а відбирати необхідне, враховуючи особливості колективу класу, свої можливості та свій особистий досвід. Творчо перероблений методичний матеріал дозволить йому розробити власну методику викладання.

За результатами опрацювання науково-методичної літератури з'ясовано, що в школі найбільш поширені комбіновані уроки, які дозволяють

поєднувати застосування різних видів дидактичних матеріалів, але слід пам'ятати, що для їх ефективного використання, практикант має знати: склад засобів, що знаходяться в його розпорядженні; дидактичні функції; сфери ефективного застосування; володіти методикою їх використання на уроках географії.

Студент має зосередити увагу на тому, що курс «Географія материків і океанів» для сьомого класу є найбільш захоплюючим і цікавим серед усіх шкільних курсів географії. На меті у шкільної географічної освіти цілий ряд завдань, основними з яких є формування в учнів цілісного географічного образу Землі через розкриття регіональних та планетарних закономірностей і процесів; розкриття ролі географії у вирішенні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства; вироблення в учнів умінь практично застосувати здобуті географічні знання, користуватися джерелами географічної інформації, самостійно шукати, аналізувати і передавати її; заохочення до самореалізації своїх здібностей, інтересів та життєвих планів засобами географії.

З огляду на все вище зазначене хотілось би більшу увагу приділити вибору окремих видів дидактичних матеріалів та їх використанню у навчально-виховному процесі з географії у курсі «Географія материків і океанів» (7-й клас). Отже, розглянемо основні види діяльності із використанням дидактичних матеріалів на різних етапах уроку.

Письмове опитування, організоване із використанням листів опорних сигналів (ЛОС) полягає в тому, що учні відтворюють їх на пам'ять. Цей вид роботи розвиває у дітей зорову, логічну і моторну пам'ять. Час для письмового контролю - мінімальний. Замість відтворення ЛОС деяким учням можна запропонувати розв'язання кросвордів, вирішення проблемних завдань на картках, складання карт-пазлів, географічного лото. Систематична письмова перевірка знань стимулює учнів до поглибленого вивчення навчального матеріалу, засвоєння його істотних питань, бо, відповідаючи

письмово, вони виявляють більше самостійності, вчать лаконічно, науково правильно викладати свої знання.

Важливе практичне значення має усне опитування. Учні 7-х класів вже мають деякі навички праці з картинами. Опитування по картині має бути тісно пов'язане із поясненням на попередньому уроці і є продовженням роботи у класі і вдома. Будувати опитування слід не у картини, а по ній. Таке опитування є завершальним у роботі з картиною, перевіркою правильності сформованих уявлень в учнів.

При опитуванні можна використовувати не тільки знайомі картини, а й нові. Це можуть бути настінні картини, листівки, ілюстрації з різних журналів. Правильне використання картини поряд із словом вчителя, картою, підручником сприяє підвищенню якості отриманих знань, виховує любов до природи, цікавість до предмету [5].

Методика роботи з картиною досить складна. Картини мають чітко відображати суттєві ознаки об'єкту чи явища. Важливим у їх зображенні є панорамність, глибина перспективи. Майбутній вчитель має сам попередньо ретельно її вивчити, сформулювати до неї питання, або розповідь за нею, визначити, в який момент уроку її краще використати. За інших умов картина втрачає свою ефективність, а іноді виявляється навіть шкідливою. Просто повісити картину у класі недостатньо, наочність при цьому не досягається. Учні повинні вміти «читати» картину, черпати з неї необхідні знання.

Студенту слід пам'ятати, що якщо перевірку знань проводити лише епізодично, то в знаннях учнів неминуче виникають прогалини, дещо залишається незрозумілим, а отже втрачається взаємозв'язок і розуміння між деякими об'єктами та явищами.

Досить важливим структурним елементом уроку є вивчення нового матеріалу. Найбільш поширений метод вивчення нового матеріалу - евристична бесіда. Пояснення на уроках обов'язково має спиратися на матеріал підручника, атласів, відповідних схем, графіків, діаграм;

супроводжуватись відповідними ілюстративними джерелами - картинами, фотографіями, малюнками тощо.

Художні картини є чудовим дидактичним матеріалом, вони дають уяву учням 7 класу про тропічні, хвойні, листяні ліси, зону саван і рідколісся, пейзажі тундри і лісотундри, арктичних пустель.

Таблиці використовують на всіх типах уроків, але більш доцільно їх використовувати при поясненні нового матеріалу і перевірці вмінь і знань школярів. Так, майже на кожному уроці ми маємо справу з новою темою і не маємо можливості охопити всі попередні.

Вивчаючи у курсі «Географія материків і океанів» один з материків можливо поступово заповнювати таблицю. Таким чином, у кінці теми учень знайде відповідь на безліч питань, що підлягають постійному повторенню і із задоволенням дасть відповідь на вже знайомі питання. Майбутній вчитель може розширити кількість питань, або зменшити їх, внести якісь свої елементи до таблиці. Така таблиця є результатом спільної праці вчителя і учнів, а також самостійної роботи учнів з підручником, атласом і додатковою літературою. Студент допомагає учням заповнити таблицю для першого, другого материків. Далі учні вже маючи відповідний досвід заповнюють таблиці самостійно до решти материків і роблять висновки.

Учні знають, що в кінці кожного уроку обов'язково буде повторна розповідь з метою закріплення і систематизація знань, яку можна провести по основним поняттям ЛОС, відтворивши основний зміст теми. Фактично засвоєння нового матеріалу відбувається на уроці, а вдома залишається ще раз повторити основне в ЛОС. Якщо є бажання можна використовуючи додаткові літературні джерела зробити "легальну шпаргалку", розв'язати чи створити кросворд з даної теми; придумати географічне лото чи якісь інші види дидактичних матеріалів, які стануть у нагоді на наступному уроці при опитуванні. На уроках узагальнюючого повторення доцільно розв'язувати головоломки, чайнворди, кросворди, ребуси. Це активізує пізнавальну

діяльність учнів, урізноманітнює методи навчання, підвищує рівень і якість засвоєння нового навчального матеріалу.

На домашнє опрацювання доцільно включати роботу з картинами. Даючи завдання додому слід націлити увагу учнів на аналіз відповідної ілюстрації у підручнику. Це можливо досягти шляхом постановки спеціальних питань до картини, знаходження у тексті відповідних слів, що розкривають і передають зміст картини.

Окрім роботи з картинами, учні вдома можуть попрацювати над створенням різних дидактичних матеріалів за темою домашнього завдання. Це може бути складання кросвордів, формулювання запитань за текстом підручника, для сильніших учнів – за додатковими літературними джерелами, створення географічного лото, карт-пазлів тощо. Таким чином реалізується диференційований підхід у виконанні домашнього завдання.

У вчителя географії має бути своя творча лабораторія, яка передбачає створення індивідуальної системи роботи з самоосвіти й самовдосконалення на основі вивчення своїх професійно-особистісних якостей, можливостей, ускладнень і суперечностей у педагогічній діяльності. Має бути створена індивідуальна система забезпечення технології навчально-виховного процесу (накопичення дидактичного матеріалу, конструювання оптимальних варіантів уроків, у тому числі нестандартних, використання принципів наукової організації педагогічної праці, постійний аналіз результатів своєї педагогічної діяльності). Таким чином, майбутній педагог може почати створювати свою власну творчу лабораторію ще під час проходження педагогічної практики.

В сучасних умовах, майже в кожній школі є комп'ютер, є можливість створювати дидактичні матеріали не виходячи зі школи. Так, це потребує великої кількості часу, але й результат буде набагато кращим. Спочатку важко створювати щось нове, але згодом, захопившись ідеєю захопити учнів, витвори з'являться самі собою.

Перевагою у створенні дидактичного матеріалу на комп'ютері є: оперативність; естетичність оформлення; велика кольорова гама; графічний редактор; принтер дозволяє з меншими затратами, в порівнянні з ручним способом, створити якісну кольорову графіку [9].

Майбутній вчитель, що збирається працювати за запропонованою системою, має усвідомити, що він це робить не тому, що це модно, а тому, що час вимагає докорінної перебудови навчального процесу. Під час роботи із комплексом дидактичних матеріалів можуть виникнути власні знахідки, розробки, які дадуть ще більший ефект. Не слід механічно копіювати систему навчання, не розібравшись в її суті та основних ідеях. Бажано розробляти дидактичні матеріали у системі, на цілий рік, адже провал хоча б одного з уроків може завадити експерименту.

Висновки. У ході науково-педагогічного дослідження нами встановлено:

Педагогічна практика спрямована на формування в майбутнього вчителя власного, індивідуального і неповторного стилю викладання навчального матеріалу.

Уключення дидактичних матеріалів у роботу на уроці географії дозволяє студентам творчо застосовувати набуті знання зі свого предмета, психології, педагогіки та приватних методик.

Використання диференційованих дидактичних матеріалів під час практики тотожне творчості, у якій найповніше розкриваються його якості як справжнього фахівця, майстра педагогічної справи і, хто знає, можливо, майбутнього вчителя-методиста, заслуженого вчителя України, наставника для майбутніх поколінь.

Значимість результатів дослідження полягає в наданні реальної практичної допомоги як студентам, так і вчителям географії, які не обмежують подальший ріст своєї майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авшенюк Н.М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець ХХ - початок ХХІ ст.): дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. - К., 2005. – 235с.
2. Аринина Н.Л. Уроки прекрасного: Из опыта работы. – М.: Просвещение, 1983. – 128с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, ВТФ “Перун”, 2001. – 1440с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.:Либідь,1997. – 376с.
5. Гуськова М.К. Работа с картиной на уроках географии. – Сталинград, 1959. – 53с.
6. Озерська О.Ю. Професійна підготовка вчителів у вищих навчальних закладах Японії: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2006. – 212с.
7. Програма та методичні поради з педагогічної практики студентам IV-V курсів історичного факультету/ Укл.: В.А. Дубінський, Т.В. Дуткевич, Е.І. Федорчук, О.М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2003. – 54с.
8. Чорноморець І.М. Педагогічна практика з географії: програма і методичні матеріали для студентів природничо-географічного факультету. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2005. – 80с.
9. Чуб А.В. Использование компьютерной техники в создании дидактических материалов// География в школе. – 1991. – №6. – С. 68-69.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гончарова Наталія Олександрівна – методист вищої категорії відділу педагогічної освіти та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; аспірант Інституту педагогіки НАПН України.

Надійшла до редакції 22.03.2012